

สภาพทางการเมืองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ 5

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2411 นั้นสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ในสภาพที่ขาดเสถียรภาพอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากพระองค์ได้ราชสมบัติจากการ "คัดเลือก" ของที่ประชุมพระราชมารดา พระสงฆ์ ราชอาคันตุกะ และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของชนนางกลุ่มสกุลขุนนาง โดยมีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้นำ ซึ่งการได้ราชสมบัติโดยวิธีนี้ เป็นที่น่าอับอาย "เอนกนิกรสโมสรสมมติ" แต่ถาพิจารณาอีกทางหนึ่ง การถวายราชสมบัติเช่นนี้เป็นการตอรองในทางการเมือง ซึ่งมีผลเป็นการจำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์อยู่มาก ประกอบกับในเวลาที่ได้รับราชสมบัติโดยมีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการแทนคินนั้น เสนาบดีผู้ใหญ่ในครั้งนั้นเกรงรักในแคงตั้งตำแหน่งวังหน้าซึ่งมีฐานะเป็นพระมหาอุปราชถึงรัชทายาทในเวลาเดียวกันโดยมีใคร่รอไว้ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีส่วนตามพระราชอัชฌาศัย ตามพระราชประเพณีแต่เดิมมา อันเป็นชนวนให้เกิดการวิวาทระหว่างวังหลวง วังหน้าซึ่งลุลกลามใหญ่โตในปี พ.ศ. 2417 ซึ่งจะไกลดล่าวถึงต่อไป ซึ่งสภาพการที่พระวรวงศ์เธอเจ้าอนุวงศ์เจ้ากรุงธนบุรีจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาพระวรวงศ์เธอเจ้าอนุวงศ์เจ้ากรุงธนบุรีถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุครบ 15 พรรษาว่า "...ในเวลานั้นอายุพอเพียง 15 ปี กับ 10 วัน ไม่มีมารดา มีญาติฝ่ายมารดาที่แคว้นลาวแลลาวหลวงใหญ่ไม่ใคร่ตั้งอยู่ในตำแหน่งราชการอันใดเป็นหลักฐาน ฝ่ายญาติข้างพ่อคือเจ้านายทั้งปวงก็ตกอยู่ในอำนาจของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และต้องรักษาตัวรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกองค์ ที่ไม่เอื้อเพื่อตอการอันใดเสียก็มีโดยมาก ฝ่ายข้าราชการถึงว่ามีที่ใดสักใคร่สนทนอมอบบางก็เป็นแต่สนทนอมอบโดยมาก ที่เป็นใหญ่ก็ไม่มีกำลังสามารถออกหนุนอันใด ฝ่ายพี่น้องซึ่งรวมบิดามารดาหรือที่ร่วมทั้งสารคดีเป็นเด็กที่มีอายุต่ำกว่าจะลงไป ไม่สามารถจะทำอะไรทั้งสิ้น ส่วนตัวตนเองยังเป็นเด็กอายุเพียง เท่านั้นไม่มีความสามารถรอบรู้ในราชการอันใดที่จะทำการตามหน้าที่ แม้แต่เพียงเสมอเท่าที่ทลกระหม่อมทรงประพาศติมาแล้วใด ยังซ้ำเจ็บเกือบจะถึงแก่ความตายอันไม่มีผู้ใดสักคนเคียวซึ่งจะเชื่อว่ารอด ยังซ้ำถูกอันตรายอันใหญ่คือทลกระหม่อมเสด็จสวรรคตในขณะนั้น เปรียบเหมือนที่ศีรษะขาดแล้วจับเอาแค้ร่างกายขึ้นตั้งไว้ในที่สมมติกษัตริย์ เหลือที่จะบรรดาถึงความทุกข์อันตวง เป็นกำพราในอายุเพียง

1 คำทรงราชานุญาต, กรมพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504. หน้า 83-87.

เท่านั้น และ ความหนักของมงกุฎอันเหลือที่คองจะทานไว้ได้ ทั้งมีศักรมงหมายโค ยเปิดเผยรอบข้าง ทั้งภายในและภายนอก หมายถึงทั้งในกรุงและต่างประเทศ... และในพระราชดำรัสตอบหนังสือที่เจ้านายและข้าราชการกลุ่มหนึ่ง ไทล่เกล้า ๆ ถวายความเห็นจัดการ เปลี่ยนแปลงราชการ แผนดิน พ.ศ. 2428 ก็ทรงกล่าวหาว่าความไว้คั่งนี้...." ในความชอบนี้เราไม่อาจจะชี้คโทษให้ แก่ท่านแต่ก่อนเลย แต่เป็นการจำเป็นที่จะต้องพคว่าอำนาจเสนาบดีโคเจริญขึ้นเพราะมีอำนาจไคทั้ง เจ้าแผนดินชาวแกกอนมากนักแล้ว จนตลอดถึง เวลาเราโคเป็นเจ้าแผนดินขึ้นก็เป็นเวลา เพราะทราย ที่ตัวเราเป็นเด็ก เป็นโอกาสที่จะถอดอำนาจเจ้าแผนดินไคหมดเหมือนวาวที่ปล่อยจนหมดสายพาน ไม่มีเหลือเลย ยิ่งเหลืออยู่แค่ว่าที่เราจะทออยู่เพียงจะซังกำลังคิดว่าเมื่อเราเป็นเด็กก็กำลัง เพียง เท่านั้นจะรุ่งวาวนั้นใจไม่ให้กลมดางจะปล่อยให้วาวหลุดลอยไปเสีย แต่เป็นเคระบงูที่เรา เป็นแต่เด็กกำลัง เคี้ยวเท่านั้นไคอาศัยเอาพานพันหลักคอย ๆ สาว เขามาจนไม่มีอันตรายหลุดลอยไป ไค แต่ก็ เป็นพันกานอบาง เคี้ยวที่จะสาวสายพานให้สั้นเขามาทุกที่สั้นเขามาทุกที่ เมื่อเหลือกำลัง ก็หย่อนไป เมื่อพอที่จะสาวก็สาวเขามาพันหลักไว้ เมื่อไคไคไครการ เกาณั้นจะ เห็นไคว่าความ ยากลำบากของเราเป็นประการไค...."

จากพระราชดำรัสที่ยกขึ้นมาแสดงไว้นี้ ทำให้มีนักกล่าววาทสภาพการเมืองในสมัยคน รัชกาลที่ 5 นั้น มีลักษณะ แห่งของการต่อสู้เพื่อรวมอำนาจคืนมาไว้ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ แต่การ ต่อสู้ดังกล่าว เป็นการต่อสู้ที่มีลักษณะ ออมชอม และ คอยเป็นคอยไป ปราศจากการใช้กำลังรุนแรง เพราะ ทางฝ่ายตรงข้าม หนึ่งถึงกับจากจักรวรรดินิยมตะวันตก การต่อสู้ทางการเมืองระหว่างคน รุนใหม่และกลุ่มขุนนาง เกาณั้นไคเป็นไปอย่าง เคนชัคมากขึ้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2416 ซึ่งเป็นปีที่ไคมี

² จดจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระบรมราชาไชยราชถึง เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ". ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัคติยา กรรณสูต. เอกสารทางการเมืองการปกครองไทย., พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2518: หน้า 130.

³ ibid., หน้า 77.

⁴ เกษม ศิริสัมพันธ์ และนิออน สนิทวงศ์, "แนวพระราชดำริทางการเมืองในร.5", สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 5, (ช.ค. 10). หน้า 78.

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่สองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็น
ต้นมาจนถึงปี พ.ศ. 2425 ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระยาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่อสัญกรรม

การขึ้นมีอำนาจทางการเมืองของขุนนางกลุ่มสกุลขุนนาค

ตระกูลขุนนาคเป็นตระกูลเก่าแก่ที่สืบเชื้อสายพ่อค้าชาวเปอร์เซียซึ่งเข้ามาอยู่ใน
ในประเทศไทยตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 1 และได้เข้ารับราชการดำรงตำแหน่งสูงชันเจ้า
พระยาและมีบทบาททางการเมืองตลอดมาจนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง บทบาท
ทางการเมืองของตระกูลนี้จึงขยายไปในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี และขึ้นมีอำนาจ
ทางการเมืองอีกครั้งหนึ่งตั้งแต่รัชกาลที่ 1 เป็นต้นมาจนถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตน-
โกสินทร์

สาเหตุที่ขุนนางตระกูลขุนนาคขึ้นมีอำนาจทางการเมืองเหนือขุนนางตระกูลอื่น ๆ
ในสมัยกรุงเก่า ๆ พอที่จะประมวลได้หลายประการ คือ ตระกูลนี้ได้ชื่อว่ามีความสามารถ
พิเศษในการศึกษาวิชาการสมัยใหม่ตองชาวตะวันตกได้รับราชการสืบต่อกันมาหลายชั่วคน
แล้วโดยมีเกียรติประวัติอันดีงาม มีการรวมกลุ่มระหว่งญาติพี่น้องในตระกูลได้อย่าง
เข้มแข็ง และในประการสุดท้ายขุนนางตระกูลนี้เกี่ยวข้องกับชาติใกล้ชิดกับปฐมกษัตริย์
และเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ทุกรัฐบาล ด้วยเหตุที่ได้ถวายงานสนองกานัลแก่พระมหากษัตริย์และ
จักให้มีการสมรสระหว่างเจ้านายกับคนในตระกูลนี้

แต่อย่างไรก็ตาม ช่วงสำคัญของการก้าวขึ้นสู่อำนาจของตระกูลขุนนาคอยู่ใน
สมัยรัชกาลที่ 2 เมื่อนาย กิติ บุนนาค บุตรชายคนโตของเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา
(บุนนาค) ซึ่งเป็นน้องเขยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์ ได้เป็นเสนาบดีกรมพระคลังในปี พ.ศ. 2365 ซึ่งเป็นการสืบตำแหน่ง
เสนาบดีของตระกูลนี้เป็นช่วงที่ 3 ต่อจากเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุญมา) ซึ่งรับ
ช่วงตำแหน่งที่สมุหกลาโหมอีกทอดหนึ่งจากเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) บรรพบุรุษ
คนตระกูลขุนนาคในสมัยกรุงเก่า ๆ ในปี พ.ศ. 2367 นายกิติ บุนนาค ปฏิเสธที่จะ
รับตำแหน่งสมุหกลาโหม แต่ก็ยอมรับตำแหน่งในปี พ.ศ. 2373 โดยที่ยังคงดำรงตำแหน่ง
เสนาบดีกรมพระคลังอยู่ด้วย และดำรงตำแหน่งที่สองนี้ติดต่อกันมาเป็นเวลาดัง 20 ปี⁵
ซึ่งตำแหน่งนี้ได้สร้างความร่ำรวยมหาศาลให้แก่ขุนนางตระกูลนี้ และ.....

⁵ DAVID WYATT, "FAMILY POLITICS IN NINETEENTH CENTURY THAILAND,"

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโคตรวงศ์ชายมีผลประโยชน์ร่วมกับนาย กิศ บุนนาค ตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ขุนนางตระกูลนี้กับพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 3 จึงมีผลประโยชน์ร่วมกันในทาง เศรษฐกิจแบบใหม่ที่ว่านี้ โคตรวงศ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศ การเก็บภาษีอากรและการทำเกษตรกรรมในรูปการค้าอย่างจริงจัง สถานการณ์ทาง เศรษฐกิจเช่นนี้อาจก่ออภยระหว่งประเทศ การที่คนจีนหลั่งไหลเข้ามาเมืองไทยเป็นจำนวนมาก และกลายเป็นชุมชนที่แข็งแรงงายงายก็ ทำให้หลุมบุคคลดังกล่าวปรับตัวเข้ากับสภาพเศรษฐกิจแบบใหม่ได้โดยสะดวก ในสมัยรัชกาลที่ 3 นายกิศ บุนนาค จึงอยู่ในฐานะที่มั่นคงมาก ทั้งนายกิศ บุนนาคและน้องชาย (ทัต บุนนาค) มีบุตรชายรวมกัน 43 คน ทั้งสองคนจึงได้สร้างฐานะอันน่าหวงของตระกูลบุนนาคทั้งในตำแหน่งหน้าที่ทางราชการและทาง เศรษฐกิจโดยการค้ำกับฝ่ายต่างประเทศ อย่างถาวรยิ่ง

ครั้นสิ้นรัชกาลที่ 3 ขุนนางตระกูลบุนนาคทั้งสองท่าน (กิศ และ ทัต) ได้สนับสนุนอย่างแข็งแรงให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ (เจ้าฟ้ามงกุฎฯ) ได้เสวยราชสมบัติอย่างสะดวก เป็นการคัดเลือกโอกาสที่จะให้โอรสของรัชกาลที่ 3 ขึ้นครองราชย์ รัชกาลที่ 4 จึงพระราชทานรางวัลตอบแทนความการทั้งนี้ เป็นสมเด็จเจ้าพระยา ตักดินา 30,000 ไร่ ทั้งสองท่านคือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (กิศ) เรียกกันว่าสมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ และสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ (ทัต) เรียกกันว่าสมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย ซึ่งไม่เคยมีมาก่อน ทั้งในสมัยสุโขทัย อโยธยา จนกระทั่งกรุงเทพฯ ยุคคน และบุตรชายของนายกิศ บุนนาค สองคน ได้เป็นเสนาบดีกลาโหมและพระคลังตามลำดับ แต่คนที่มีอำนาจมากในเวลาต่อมาได้แก่ นาย ขวัญ บุนนาค ลูกชายของ นาย กิศ บุนนาค ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่โคตรวงศ์ตัวศึกษาวิชาการสมัยใหม่ของโลก ตะวันตก ก็เริ่มมีบทบาททางการเมืองและมีความสัมพันธ์กับคนรุ่นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 มากขึ้น เป็นลำดับ ซึ่งอำนาจของ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ เจ้าพระยากลาโหมในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น เริ่มมีมากขึ้นจนเป็นที่หวั่นเกรงของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโคตรวงศ์ได้รับราชสมบัติต่อมา เมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่ และจะต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน จึงมีผู้ถ่วงถ่วงมากกว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์จะทำการแย่งราชสมบัติถึงที่เถกยปรากฏมาก่อนในสมัยอยุธยา

6

ibid.7 ธีรวิทย์ สหิสสงคราม, สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์มหาบุรุษ., เล่ม 1.

พระนคร: โรงพิมพ์เทพไพศาล, พ.ศ. 2504. หน้า 450.

ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในระหว่างปี พ.ศ. 2411-2416 เป็นช่วงเวลาที่ตระกูลขุนนาคมีอำนาจทางการเมืองสูงสุด กล่าวคือ สมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์เอง เป็นผู้สำเร็จราชการ บุตรชายคือเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วอน) ขุนนาค) เป็นสมุหพระกลาโหม น้องชายคือ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ทวม ขุนนาค) เป็นพระคลัง หลานคือพระยาอาหารบริรักษ์ (นุช บุญหลง) เป็นกรมมา และสมาชิกของตระกูลขุนนาคต่างก็กุมตำแหน่งสำคัญอื่น ๆ ไว้อีก ไม่นับขุนนางตระกูลที่มีอำนาจเท่าเทียม เพราะปรากฏว่าในยุคนั้นสมาชิกของตระกูลที่เป็นขุนนางชั้นเจ้าพระยาและสูงกว่าเจ้าพระยามีถึง 8 ท่าน คือ 1 สมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง), 2 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (था), 3 เจ้าพระยาภาณุวงศ์ (ทวม), 4 เจ้าพระยาสุรพิณพิสัย (เทศ), 5 เจ้าพระยาภาณุวงศ์ (พร), 6 เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ (แพ), 7 เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วอน) และ 8 เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ศักดิ์ (โต) มีผู้กล่าวว่ามีอำนาจของขุนนางตระกูลนี้มากถึง ชนิดที่พร้อมจะท้าทายอำนาจของพระมหากษัตริย์โคที่เดียว

การชิงอำนาจกลับเขามาสู่อำนาจพระมหากษัตริย์

การต่อสู้แย่งชิงอำนาจระหว่างกษัตริย์กับขุนนางนั้น เป็นปัญหาที่มีมาตลอดเวลาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว ในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น พระมหากษัตริย์ตกเป็นฝ่ายรับมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 และถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์จะไต่พยายามขัดขวางอำนาจของขุนนาง แต่ก็มีอาจทำใ้คงาย ๆ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 4 เพราะพระองค์อยู่ในฐานะที่ไม่อาจทำให้ขุนนางขัดเคืองใจ เพราะในขณะนั้นตระกูลขุนนาคคือกำลังที่สำคัญและเป็นฝ่ายที่สนับสนุนที่สำคัญที่สุดใน การพัฒนาประเทศ และการต่อสู้กับโลกตะวันตก และนี่คือปัญหาที่แท้จริงของการเมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 และที่ 5 กล่าวคือ กำลังที่ต่อต้านจักรวรรดินิยมตะวันตกได้ที่สุดในขณะ เดียวกันก็ เป็นกำลังที่ก่อกำเนิดอำนาจของพระมหากษัตริย์เอง ทางออกของรัชกาลที่ 4 มีน้อยมาก เพราะพวกที่จะต่อต้านตระกูลขุนนาค

ก็ได้แก่พวกหัวโบราณ ซึ่งถ้าได้รับการสนับสนุนแล้วก็มีแต่จะทำให้การพัฒนาประเทศไม่เกิดผล กระจุกตุนนางอื่น ๆ ที่เด่น เช่น ตระกูลสิงห์เสนี เกิดขาดการรวมกลุ่มของสมาชิกในตระกูล ยิ่งถาลหลังตระกูลขุนนางในเรื่องการแสวงหาวิชาความรู้ที่จำเป็นอยู่จวบจนกระทั่งในช่วงปี พ.ศ. 2425 - 2431 อันเป็นช่วงที่ตระกูลขุนนางและพวกหัวโบราณเริ่มหมดบทบาทลงสิ้น จึงเป็นโอกาสที่รัชกาลที่ 5 สร้างคนรุ่นใหม่อันได้แก่บรรดาพระอนุชาทั้งหลายซึ่งพระองค์ไว้วางใจในความจงรักภักดีได้มาเป็นกำลังสำคัญในการสร้างประเทศ

ในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 ได้มีผู้แบ่งกลุ่มผู้นำของสยามในยุคนั้นไว้เป็น 3 กลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มสยามหนุ่ม (YOUNG SIAM) มีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำกลุ่มสยามหนุ่มประกอบด้วยพระเจ้าอนงยาเชอและขุนนางหนุ่ม ๆ หลายคน รวมทั้งเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ซึ่งเป็นน้องชายของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ด้วย กลุ่มสยามหนุ่มประกอบด้วยคนหนุ่มซึ่งเป็นคนรุ่นที่สองที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก (SECOND WESTERNIZED GENERATION) เป็นคนหนุ่มที่ต้องการให้มีการปฏิรูปสังคมให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ

กลุ่มที่สองคือพวกอนุรักษนิยม (CONSERVATIVE SIAM) สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้นำ กลุ่มนี้ประกอบด้วยขุนนางผู้ใหญ่ที่ไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงหรือรวดเร็ว ต้องการรักษาสถานการณ์เดิมของประเพณีให้มากที่สุด จะเปลี่ยนแปลงก็เฉพาะสิ่งที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น เรียกได้ว่าเป็นนักปฏิปัตนิยม (PRAGMATIST)

กลุ่มที่สามคือ กลุ่มสยามเก่า (OLD SIAM) เรียกได้ว่าเป็นพวกหัวโบราณ กลุ่มนี้ประกอบด้วยขุนนางในระดัปล่าง ๆ ที่เกรงกลัวความเปลี่ยนแปลงว่าจะมีผลกระทบฐานะตำแหน่งของตน ต้องการอยู่แต่คำพิงไม้สนับสนุนหรือเกี่ยวข้องกับฝ่ายใด กลุ่มนี้มีลักษณะต่อต้านอายุธรรมจากตะวันตกมากกว่ากลุ่มอนุรักษนิยมเสียอีก กลุ่มนี้มีกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ (วังหน้า) ทรงเป็นผู้นำ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระชนมายุครบ 20 พรรษา ซึ่งนับไควาทรงบรรลุนิติภาวะและ เริ่มใช้อำนาจการบริหารราชการแผ่นดินได้เต็มที่ การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มสยามก็เริ่มเกิดขึ้นและนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงหลายครั้ง จะเห็นไควาในปีถัดมา คือ พ.ศ. 2417 นั้นก็เกิดเหตุการณ์หลายอย่างซึ่งน่าจะมีสาเหตุมาจากการที่กลุ่มสยามพยายามไควการนำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มดำเนินการปฏิรูปการปกครองและพยายามขจัดอิทธิพลของขุนนางรุ่นเก่าที่เคยมีอำนาจอยู่ในนครรัฐสมัย กลุ่มสยามหนึ่งก็ได้ออกหนังสือพิมพ์การเมืองเล่มแรกของสยามไควชื่อว่า "ครุโฆวาท" โดยมีพระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ทรงเป็นทั้งเจ้าของ บรรณาธิการ และผู้พิมพ์โฆษณา และมีนักเขียนประจำซึ่งเป็นผู้ "หัวรุนแรงในกลุมก้าวหน้าแห่งยุคนี้"¹⁰ คือเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ราชชาติ ราชเลขาณการจางวางมหาดเล็ก และผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็ก ซึ่งแตกกันขึ้นองตระกูลของตชเชามาเป็นกำลังสำคัญ

ครุโฆวาทมีนโยบายที่จะ เสนอข่าวสารและบทความต่าง ๆ ที่เป็น "เรื่องนอกราชการ" นอกเหนือไปจากราษฎกิจจานุเบกษาซึ่ง เป็นหนังสือของราชการที่มีอยู่แล้ว ครุโฆวาทมีสารคดีการเมืองทั้งที่เกี่ยวกับสยามโดยตรงและที่เกี่ยวกับต่างประเทศ เช่นไควนำกฎหมายรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกามาลงไว้โดยไควนำคำแปลภาษาไทยของหมอบลัดเลย์กำกับไว้ด้วย ฉาจะกล่าววาครุโฆวาทเป็นกระบอกเสียงของกลุมสยามหนึ่งก็เห็นจะไคว เพราะนอกจากครุโฆวาทจะลงข้อความที่เกี่ยวกับปฏิวัติและ เคาาปฏิวัติออสเตอเลียอยู่เสมอ ๆ แล้ว ก็ยังมีบทความที่เรียกวานิทานการเมืองวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับกลุมขุนนาง เกาอยู่มาก นอกจากนี้กลุมสยามหนึ่งจะประกาศความคิดเห็นของตชทางหน้าหนังสือพิมพ์ครุโฆวาทแล้ว ก็ยังจัดตั้งสมาคมสยามหนุ่ม (YOUNG SIAM SOCIETY) ขึ้นด้วย

¹⁰ ชัยอนันต์ และ ชิตกิตยา., op.cit. หน้า 13.

¹¹ ibid.

การรวมอำนาจกลับเขามาสู่พระมหากษัตริย์โคกระทำในหลาย ๆ ทางด้วยกัน
โคแก่การตั้งหอรัษฎากรพัฒนาในปี พ.ศ. 2416 และการประกาศตั้ง เคาน์ซิลออฟสเตต
(ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน) และ ปรีวีเคาน์ซิล (ที่ปรึกษาในพระองค์) ในปี พ.ศ. 2417
ที่จะกล่าวถึงตามลำดับดังนี้

การตั้งหอรัษฎากรพัฒนาขึ้นในปี พ.ศ. 2416 นั้น เป็นการรวบรวมรายโคของ
แผ่นดินที่ขึ้นอยู่ในคลังของกรมต่าง ๆ เขามาไว้ ณ ที่เดียวกัน เสนาบดีทุกกระทรวงจะ
ต้องส่งรายโคทั้งหมดที่ตนจัดเก็บอยู่ส่งพระคลังมหาสมบัติโดยตรง ควรปรับปรุงระบบ
บริหารงานคลังนี้เท่ากับเป็นการทำลายอำนาจและแหล่งรายโคของกุ่มขุนนางเก่า
(โดยเฉพาะอย่างยิ่งของเจ้าพระยามรณมหาศรีศรีวังส) เพราะต้องสูญเสียผลประโยชน์
ที่เคยได้รับจากส่วนแบ่งในการเก็บรายโคของแผ่นดินไป ถ้ามีอำนาจที่จัดเก็บในระบบ
ใหม่นี้ตามกฎหมายถือว่าเป็นผลประโยชน์ของบ้านเมือง มิใช่ของเจ้าภาษี พนักงานทั้งหลาย
เจ้าจำนวน หรือข้าราชการผู้ใหญ่ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเงินเดือนเงินปีให้พอสมควรกับที่ได้รับราชการ
นั้น ไม่ให้คิดหาผลประโยชน์เกินกว่าราชการที่ตนได้ทำ การรวมอำนาจการเก็บภาษีอากร
เช่นที่กล่าวมานี้มีใคว่า เป็นความสำเร็จขั้นแรกในการสร้างความเข้มแข็งทาง เศรษฐกิจ
และการคลังให้เกิดขึ้นที่ศูนย์กลาง อันจะเป็นแนวทางไปสู่การรวมอำนาจทางการเมือง
เข้าสู่ศูนย์กลางในโอกาสต่อไป ¹²

เคาน์ซิลออฟสเตตหรือสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2417
นั้น มีเจตนารมณ์ที่จะรวบรวมบรรดาขุนนางและพระราชวงศ์เพื่อที่จะช่วยกันคิดปรับปรุง
แก้ไขปัญหาของราชการบ้านเมืองให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ควบคู่กันที่ว่าลดความคิด
ยอมดีกว่าความคิดเดียว ดังปรากฏในประกาศว่าคงยกเคาน์ซิลและพระราชบัญญัติคอนหนึ่ง

ว่า... "ครั้งนี้ทรงพระราชดำริเห็นว่า ราชการนอกระยะนบ้านเมืองสิ่งใดที่จะเกิดขึ้น แลการที่ยังรกร่างมาแต่เดิมมานั้น ถ้าจะทรงจัดการแต่พระองค์เดียวก็จะไม่ใครสำเร็จไปได้ ถ้ามีช่วยกันคิดหลายปัญหาแล้ว การซึ่งรกร่างมาแต่เดิมก็จะโคปลดเปลื้องไปได้ทีละน้อย ๆ ความกึกความเจริญก็คงจะบังเกิดแก่บ้านเมือง จึงโปรดให้ทรงจัดสรรชาตละองค์พระบาทซึ่งมีสติปัญญาไปรดเกล้า ๆ ตั้งไว้เป็นที่ปรึกษาแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว..."¹³ ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินซึ่งโปรดเกล้า ๆ ใต้งขึ้นในครั้งแรกนี้มี 12 นาย "ถ้าต่อไปทรงเห็นว่าใดควรจะยกมาเป็นที่ปรึกษาใดก็ทรงแต่งตั้งเพิ่มเติม และจะผลัดเปลี่ยนใดตามแต่จะ เห็นสมควร"¹⁴ ก็มีรายชื่อดังต่อไปนี้

- 1 พระยาราชสุภาวดี
- 2 พระยาศรีพิพัฒน์
- 3 พระยาราชวรานกุล
- 4 พระยากระสาปนักจโกศล
- 5 พระยาภวกรวงษ์
- 6 พระยามหาอำมาตย์
- 7 พระยาอภัยรณฤทธิ์
- 8 พระยาราไชย
- 9 พระยาเจริญราชไมตรี
- 10 พระยาพิพิธโกศัย
- 11 พระยาฉลาโหมราชเสนา
- 12 พระยาราชโยธา

¹³ ดู "ประกาศว่าควยตั้ง เกานขัดแลพระราชบัญญัติ", ในชัยอนันต์ และ ชัยคดียา, เอกสารทางการเมืองการปกครองไทย. หน้า 17.

¹⁴ ibid. หน้า 19.

มีข้อสังเกตุว่า รายชื่อสมาชิกสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินที่ยกมาแสดงไว้
ดังกล่าวมานี้ ไม่มีรายชื่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์และ เจ้าพระยา
สุรวงษ์ไวยวัฒน์ บุตรของท่าน ทั้งนี้เพราะท่านทั้งสองปฏิเสธที่จะ เป็นสมาชิกโดยสมเด็จพระ
เจ้าพระยาอาจว่า ไม่อาจถือนำพินทุสนัตยาเป็นครั้งที่สอง และไม่อาจรับคำสาบานเหมือน
คนทั้งหลายได้ ¹⁵

สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินได้เป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุนการรวมอำนาจ
มาไว้ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สภาที่ปรึกษาการตัดสินคดีที่พระยา
อาหารบริรักษ์ชักชวนไม่ยอมส่ง เงินรายได้ให้แก่หอรัษฎากรพิพัฒน์ การถอดพระยาอาหาร
บริรักษ์ออกจากตำแหน่งนี้ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงการ เริ่มขจัดบุคคลที่ผูกพันอยู่กับ
ชนนาง เกาออกไปจากวงการบริหารระดับสูง พระยาอาหารบริรักษ์นี้เป็นทั้งหลานชาย
ผู้ใกล้ชิดของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ การที่สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน
กระทำกรอย่างอาจหาญในครั้งนี้ จึงทำให้ชนนาง เกา ๆ ระมัดระวังตัวกันขึ้นอีกมาก

ส่วนอีกสภาหนึ่ง คือสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ ซึ่งตั้งขึ้นในคราวเดียวกันกับสภา
แรกนั้น มี เจตนาารมณ์ในกันที่จะให้สภานี้กลายเป็นหูเป็นตาให้พระเจ้าแผ่นดินและ เป็นการ
ฝึกคนไว้ใช้ในทางราชการต่อไป ดังปรากฏในประกาศว่าควย เคาณิฉลแลพระ ราชบัญญัติ
ตอนหนึ่งว่า... "หนึ่งจะทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการอีกพวกหนึ่งให้เป็นที่
ปรึกษาในพระองค์เพราะไม่ไ้ทอดพระ เนตรการสิ่งไร ไม่ไ้ตรงสั่งการสิ่งไรทั่ว
ไม่มีสิ่งไรที่จะ เป็นทางบัญญัติซึ่งจะทรงพระราชดำริการบ้านเมือง และจะทรงตัดสินคำของ
ที่ปรึกษาทั้งปวงให้เด็ดขาดไปไ้..." ¹⁶ สมาชิกของสภานี้ส่วนใหญ่เป็นชนนางและ เชื้อ
พระวงศ์ทนม ๆ " แต่ที่ปรึกษาในพระองค์นี้ไม่มีกำหนดวาทไรแล้วแต่จะทรง เห็นว่า
ผู้ใดควรจะใช้ไ้ก็จจะตั้งขึ้นไ้มาาก ๆ" ¹⁷ มีหน้าที่นอกจ่าเป็นผู้เป็นตาให้พระมหากษัตริย์

¹⁵ ธีรวิ., op.cit., หน้า 662-669.

¹⁶ ชัยอนันต์และชิตทิยา., op.cit., หน้า 18-19.

¹⁷ ibid., หน้า 19.

และให้คำแนะนำแก่พระองค์ท่านแล้ว ยังมีอำนาจทางด้านการศาลและมีสิทธิพิเศษ
ในการเข้าเฝ้าทั้งในที่ประชุมเสนาบดีและการเข้าเฝ้าส่วนพระองค์ด้วย

วิกฤตการณ์วังหน้า

การปฏิรูปการคลังและการตั้งสภาที่ปรึกษาทั้งสองสภานำไปสู่การขัดแย้ง
ที่รุนแรงอีกกรณีหนึ่งคือแก่วิกฤตการณ์วังหน้า (FRONT PALACE INCIDENT)
ซึ่งเกิดขึ้นในปลายปี พ.ศ. 2417 ซึ่งความจริงแล้วการขัดแย้งระหว่างวังหลวงกับ
วังหน้ามีมาตลอดเวลาในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการขัดแย้ง
กันอย่างรุนแรงเกินปกติ เนื่องจากการแต่งตั้งวังหน้า คือสมเด็จพระราชวังวิชัยชาญ
เป็นการต่อสู้ทางการเมืองของมหาเจียรราชการแผ่นดินที่มีต่อรัชกาลที่ 5 โดยใช้วังหน้า
มาควบคุมอำนาจของพระทรงธ รัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่า วังหน้าโคกพยายามที่จะมีอำนาจ
เท่าเทียมกับที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เคยมีซึ่ง เป็นการท้าทายอำนาจของ สมบูรณา-
ญาสิทธิราช รวมทั้งสาเหตุการขัดแย้งส่วนนี้ในการปฏิรูปการคลังในปี พ.ศ. 2416
เมื่อตั้งสภาที่ปรึกษาขึ้นทำใรัชกาลที่ 5 ทรงมีพรรคพวกที่สนับสนุนอำนาจของพระองค์
มากขึ้น และโคกขยายออกไปในหมู่เสนาบดีซึ่ง เคยอยู่ในอำนาจของมหาเจียรราชการ
มาก่อน 18 และเพราะเหตุจากการปฏิรูปทางด้านการคลังและการศาลในปี พ.ศ.
2416-2417 ทำใ้พระมหากษัตริย์มีฐานะทาง เศรษฐกิจดีขึ้นในขณะที่อำนาจของ
วังนาลดลงทั้งทาง เศรษฐกิจและการเมือง

ชนวนของการขัดแย้ง เกิดขึ้นจากหนังสือพิมพ์กร โฉวาทของกลุมสยามหนุ่ม
โจมตีกลุ่มที่ไม่ยอมเบียดสมาชิกสภาที่ปรึกษาว่า เป็นพวกที่ไม่จงรักภักดีต่อสถาบันพระ-
มหากษัตริย์ และวิจารณ์ถึงความไม่ถูกต้องของตำแหน่งวังหน้าของกรมพระราชวังบวร
วิชัยชาญ ประกอบกับมีข่าวลือว่ามีผู้คิดจะปลงพระชนม์วังหน้า มีคนให้วังหน้าเกรงภัย
ที่จะเกิดขึ้นแก่ตัว จึงของสมณคุณและลักลอบล่่าเลี้ยงอาวุธ เข้าไปในวังตอนกลางคืน

และพยายามหาคนมาสนับสนุนบ้านาจอของคนที่ในขณะนั้นคือคหบดีสำเร็จราชการไปอยู่ที่เมือง
ราชบุรี วังหน้าจึงหวังว่าจะได้รับการสนับสนุนจากกงสุลอังกฤษคือ THOMAS KNOX
ซึ่งเป็นคนใกล้ชิดกับวังหน้าและเคยเป็นครูฝึกทหารในสมัยพระปิ่นเกล้า

เหตุการณ์ทั้ง เค็บริบเกิดขึ้นเมื่อเกิดไฟไหม้จีนใกล้คลังเก็บอาวุธในวัง
หลวง ทหารวังหน้าพร้อมควยอาวุธครบมือจะเข้าไปช่วยดับไฟในเมืองหลวง แต่ถูก
ทหารวังหลวงซัดขวาง รัชกาลที่ 5 ทรงเรียกกำลังทหารประจำการเพื่อรักษาวัง
วังหน้าจึงเสด็จหนีไปประทับอยู่ที่สถานกงสุลอังกฤษ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวไทรโยชนโยบายประนีประนอมโดยผ่านสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
และกลมเสนาบดีแต่ไม่เป็นผล เพราะวังหน้าหวังว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากอังกฤษ
แต่ในที่สุดเมื่อเห็นว่าอังกฤษไม่สนับสนุนจึงยอมเจรจาประนีประนอมควย 19 หลังจาก
กรณีวังหน้าในปีนั้น วังหน้าก็ถูกลดอำนาจลง เรื่อยมาจนกระทั่งสวรรคตในปี พ.ศ. 2428
นับแต่นั้นมาก็ไทรโยชมีประกาศยุบเลิกตำแหน่งวังหน้า และไทรโยชสถาปนาตำแหน่ง "สมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร" ขึ้นแทน เป็นการวางหลักเกณฑ์ในการสืบ
ราชสมบัติที่แน่นอนขึ้นระงับปัญหาการสืบราชสมบัติที่มีแต่เดิมมาในหมกมุ่นไป แต่ความรุนแรง
ของการขัดแย้งยังคงดำเนินต่อไป การดำเนินการปฏิรูปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวหยุดชะงักลงในช่วงเวลาครบ 10 ปี

จากเหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2417 ทำให้มองเห็นได้ว่า การ
ที่กลุ่มสยามหนุ่มเริ่ม มีบทบาทและการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปลดศึกภาวะ และไทรโยชจัดตั้งสถาบัน เช่นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และที่ปรึกษา
ส่วนพระองค์ใกล้สนิทเกิดปฏิกริยาจากกลุ่มคนที่เคยมีอำนาจมาแตกออกหลายประการ
เช่นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์และบุตรของท่าน ก็เจ้าพระยาสุริยวงศ์ไวยวัฒน์
ไม่ยอมรับเป็นที่ปรึกษาราชการในพระองค์ ถึงโลกดาวมาแล้ว เป็นต้น

ความสำเร็จและความล้มเหลวของสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและสภาที่ปรึกษาในพระองค์

อย่างไรก็ตามสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (COUNCIL OF STATE)

โดยปฏิบัติงานที่สำคัญ ๆ หลายอย่าง เช่นการประชุมปรึกษาเรื่องการเลิกทาส การจัดเก็บภาษีอากร เป็นต้น ในระยะต่อ ๆ มา กิจการของสภาที่ปรึกษาทั้งสองโดยขบเขาลงมากจนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ทรงให้ขอสิ่ง เกตไว้ในพระราชดำรัสในการ เปิดรัฐมนตรีสภาเมื่อ พ.ศ. 2437 ความตอนหนึ่งว่า

ตั้งแต่ปีแรก ๆ ในราชสมบัติของเรานั้น เราได้มีความคิดเห็นว่า ถ้าจะให้มีประกอบสติแลปัญญาประชุมกันอยู่เป็นนิตราบาย สำหรับที่จะไต่ช่วยกันแก้ไขกฎหมายเก่าที่ไซ้ไม่ไคแล้ว และสำหรับที่จะไคคิดทำกฎหมายใหม่ คั้งนี้ก็จะ เป็นการคือย เหตุฉนั้นเราจึงไคตั้งที่ปรึกษาราชการแผ่นดินที่เราไคเป็นประธานเองนั้นเป็นที่ประชุมอันหนึ่งซึ่ง ไคเห็นประ โยชนที่ไคคกแกงการที่ไคเกี่ยวข้องของควยกฎหมายมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว กรันต่อมาก็มีเหตุตาง ๆ ที่ไมคองการจะกล่าวไว้ในที่นั้นนั้นเผอิญมาทำให้เป็นที่ชักชวนนำใจอันคี่ของ เรานี้ ²⁰

นอกจากนี้ยังมีพระราชปรารภไว้ในพระราชดำรัสตอบความเห็นของพระเจ้าให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง จ.ศ. 1247 (พ.ศ. 2428) คือประมาณ 10 ปีภายหลังจากที่ให้มีสภาที่ปรึกษาราชการความตอนหนึ่งว่า

ตำแหน่ง เอกเสกคิวกัฟนั้นเป็นที่วางแหนของ ริ เยนคัลแล เสนาบคี่ แคลยิส-เลคัฟนั้นหาใครจะมีผู้ไคชอบใจไม เราจึงไคจับอุคหนนการลยิสเลคัฟขึ้นจมีเกาน-ชิลที่ปรึกษาทำกฎหมายเนื้อง ๆ เป็นคน จนตกลง เสนาบคี่ที่เ็นคองเวอร เมนคี่เรากลายเป็นหัวหน้าของพวกลยิสเลคัฟเกานชิล เป็นออฟโปสิชันของคองเวอร เมนคี่โดยตรง เมื่อการณภายหลังมาเป็นเหตุการณในคองเวอร เมนคี่มากขึ้น เป็นโอกาสที่ที่เราจะไคแพร่ลมือลงไปไคโดยตง ๆ เราจึงไคถืออำนาจเอาเอกเสกคิวกัฟไคทีละ นอย

20

"พระราชดำรัสในการ เปิดรัฐมนตรีสภา" เมื่อ 24 ม.ค. ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) .พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ พิมพ์แจกในงานศพนางอำพัน ณาตยกุล พ.ศ. 2437 หน้า 94.

ละน้อย จนภายหลังมาตามลำดับมาจนถึงบัดนี้ เรากลายเป็นตัวคอเวอรเมนต์
 เราเชื่อเป็นแนวในการลียิส เลคส์เฟเคาน์ซิลในครั้งนั้นคงจะไคแรง เพราะ เรา
 จึงไคพำการตลอดไปไคไคไม่มากก็น้อย ครั้นแรกกลับมาเป็นเอกเสกคิวกัฟคอเวอร-
 เมนต์เสียฉลว การลียิสเลคส์เฟไม่มีผูกหนุ เพราะ เป็นการเหลือกำลังที่เราจะทำ
 ทั้งสองอย่างไคตลอด...และ เพราะ เมมเบอร์ เป็นตัวสำคัญขาดไปเสียบางจึงทำ
 ไคลียิสเลคส์เฟเคาน์ซิลเสียงออนไป หากกฎหมายอันไคไคไคจะสำเร็จไค 21

การคั้งที่ปรักขาราชการทั้งสองประ เภทนี้ นอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์
 หลายประการคั้ง ไคกลาวมาแล้ว ก็ยังมีผลทางการ เมืองดีกอย่างหนึ่งคือ นัยคั้งแคมี
 พ.ศ. 2416 ซึ่ง เป็นปีที่พระพร เจ้าหลวงไคทรงขึ้นครองราชย์ครั้งที่สอง เป็นคนเมานัน
 สดายนทั้ง สองแห่งที่ไคทรงคั้งขึ้นนี้ไคมีสวนสำคัญในการนำเอาอำนาจการปกครองอัน
 แทจริงซึ่ง เคยคกอยู่กับสมเด็จเจ้าพระยามรรหมหารที่ศรีวิงก์มาไว้กับพระบาทสมเด็จ-
 พระจุลจอมเกล้าเจาอยหัวทีละน้อย เนื่องจากการจิกคั้งสดายนทั้ง สองนี้เกิดขึ้นจากเหตุ-
 ผลทางการ เมืองคั้ง ไคกลาวมาแล้ว เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจาอยหัว
 ทรงมีพระราชอำนาจเกิดขาดแล้ว หรือที่พระองค์ทรง เรียกว่า "กลายเป็นตัวคอเวอร-
 เมนต์" แล้ว บทบาทและหน้าที่ของสภาที่ปรักขาราชการและสภาที่ปรักษาในพระองค์
 ก็หมดไป จึงไคไคปรคเกล้า ๆ ไคยกเลิกพระราชบัญญัติเคาน์ซิลออฟสเตต จ.ศ. 1236
 (พ.ศ. 2417) นั้นเสียใน .ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) ส่วนปรีวีเคาน์ซิล หรือสภา
 ที่ปรักษาในพระองค์นั้น ไคคำเนินต่อมาเรื่อย ๆ มีกัการตรวจชำระความฎักากันโดยเสมอ
 และไคมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนในคณรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจาอยหัว
 ไคมีที่ปรักขาราชการในพระองค์เป็นจำนวนถึง 227 ทาน และไคกลายเป็นสภาที่ใหญ่
 จนไม่อาจจะทำการประชุมปรักษากันอย่างจริง ๆ จัง ๆ ไค

ความสำเร็จในการรวบรวมคนหมิ่นจีนเป็นกำลังติดทานอำนาจของกรม
 เกาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในตอนคนรัชกาลของพระองค์นั้น
 ส่วนหนึ่ง เกิดจากปรัชญาและแนวทางในการปกครองราษฎรของพระพุทธเจ้าหลวง
 จากพระบรมราชาवादถึงเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศในปี ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ไค
 สะทอนให้เห็นถึงพระราชาธิบดียาศันอันนอยนและโอบล้อมอารีและการวางพระองค์
 เป็นกลางตั้งอยู่ในความยุติธรรมอย่างแท้จริงทั้งในเรื่องส่วนตัวและทางราชการ
 ไม่คิดอาฆาตพยาบาทผู้ใด และถือว่าการเป็นพระมหากษัตริย์มิใช่เพื่อแสวงหาความ
 สุขหรือความร่ำรวยแต่

เป็นเจ้าแผ่นดินสำหรับแต่เป็นคนจน และเป็นคนที่อกกลืนต่อสุขและทุกข์
 อกกลืนต่อความรัก และความชิงอันจะเกิดฉิวขึ้นมาในใจหรือมีผยง เป็นปรากฏ
 จากความเกียจคราน ผลที่จะไคนั้นมีแต่ชื่อเสียงปรากฏเมื่อเวลาตายแล้วว่าเป็น
 ผู้รักชาวต่างประเทศไว้ไค แลเป็นผู้ป้องกันความทุกข์ของราษฎรซึ่งอยู่ภายใต้การ
 ปกครอง

ในด้านกรหากำลังสนับสนุนในการบริหารราชการนั้น ทรงแนะนำให้สนับสนุน
 บรรดาพระอนุชาและพระราชวงศ์ อาจเป็นเพราะอยู่ใกล้ชียอมสรรหาที่มีความ
 ความสามารถและไว้วางใจในความจงรักภักดีไคฉายความภักดีอันเป็นการนึ่ง
 กำลังขึ้นจากภายในกอน

เมื่อมีผู้รวมคิดในทางอันดีมากขึ้น จึงคอยแผ่อำนาจออกไปโดยยึดเอา
 ทางที่ถูกต้องสทางที่ผิด เมื่อชนะไคครั้งหนึ่งสองครั้ง ความนิยมซึ่งตั้งอยู่ในทางกลาง
 ย่อมรวนเรหันมาเห็นควยกอน จึงเกิดความนิยมมากขึ้น ๆ จนถึงผู้เป็นกักรักของ
 กลับมาเป็นมิตร เว้นไคแต่ซึ่งมีความปรวนนากลาอันจะถอยกลับมิไคเสียแคว
 ก็คงทำไป แต่ยอมเห็นวากำลังจวนแอลงทุกเมื่อ

ควยปรัชญาและแนวทางในการปกครองดังกล่าวนี้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพรรคพวกที่สนับสนุนอำนาจของพระองค์มากขึ้น แมแต่ในหมู่เสนาบดี
ที่เคยอยู่ในอำนาจของเจ้าพระยาจักรี

การเผชิญหน้ากับประเทศมหาอำนาจตะวันตก

ในช่วงเวลา 10 ปี หลังจากเกิดวิกฤติการณ์วังหน้าที่เป็นผลให้การปฏิรูปหยด
ชะงักลงนั้น ฝ่ายกลุ่มหัวเก่าคือขุนนางกลุ่มสกุลขุนนางเริ่มอ่อนอำนาจลง สมเด็จพระ
พระยาออกไปอยู่ที่ราชบุรีและชราภาพมากแล้ว พรรคพวกพี่น้องและลูกหลานของท่านเอง
คอย ๆ หมดอำนาจไปจากวงราชการ เช่นเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (น้องของ
ท่าน) ลาออกจากกรมท่าเมื่อ พ.ศ. 2428 เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (บุตรของท่าน)
ซึ่งเป็นเสนาบดีกล้าโหมลาออกเมื่อ พ.ศ. 2431 กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญถึงแก่
เมือปี พ.ศ. 2428 และในปีต่อมาเจ้านายผู้ใหญ่ที่มีความสำคัญมากคือ เจ้าฟ้ามหามาลา
สิ้นพระชนม์ ขณะเกี่ยวข้องกับพระราชโอรสและพระอนุชาของรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระชนม
มายุมากขึ้น และโคเป็นกำลังสำคัญทางราชการ

จึงกล่าวได้ว่า ในช่วงเวลา 10 ปีที่กล่าวนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงดลบันดาลอิทธิพลทางการเมืองของฝ่ายขุนนางหัวเก่า และได้รับชัยชนะในการ
ต่อสู้ทางการเมืองภายในโดยสิ้นเชิง แต่การได้รับชัยชนะดังกล่าวเป็นเพียงการโค่นอำนาจ
ในทางส่วนบุคคล และเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะในเมืองหลวงเท่านั้น ปัญหาใหญ่ของ
ชาติโคกระบบการปกครองทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคในแบบดั้งเดิมยังไม่ได้รับการ
ปรับปรุงแก้ไขแต่อย่างใด ความจำเป็นในการปฏิรูปการปกครองจะยังคงไม่เกิดขึ้น หรือ
เกิดขึ้นโดยยากถ้าไม่เผชิญหน้ากับภัยจากลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกซึ่ง เริ่มแผ่เข้ามาไกล
และคุกคามโดยรอบประเทศไทย ทั้งนี้ปัญหาทางการเมืองของไทยภายหลังก่อสมเด็จพระ
พระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัย จึงเป็นปัญหาการปรับปรุงแก้ไขการปกครอง
และการพัฒนาประเทศในคานาง ๆ ในอันที่จะสร้างความเจริญให้ทัดเทียมกับอารย
ประเทศ ซึ่งเป็นทางออกประการเดียวในการรักษาเอกราชของชาติให้ดำรงอยู่ได้

เหตุผลที่ว่าทำไมประเทศไทยจึงรอดเป็นเอกราชอยู่ไต่ตามกลางลัทธิล่าเมืองขึ้นของ
 ประเทศมหาอำนาจตะวันตกซึ่งโคยึกเอาดินแดนทางคาบสมุทรมหสมุทรแอตแลนติกไปเป็นของตน
 จนหมดสิ้นเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง จึงเห็นสมควรศึกษาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
 ระหว่างประเทศไทยกับประเทศมหาอำนาจทั้งสอง คือ อังกฤษ กับฝรั่งเศส ในระหว่าง
 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ (ร. 4) และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ
 (ร. 5) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นระยะเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญที่สุดที่ชาติไทยเรา
 จำต้องประสบอุปสรรคสำคัญและเผชิญกับปัญหาสำคัญต่าง ๆ ที่เป็นเหตุเพิ่มพูนความ
 จำเป็นให้ประเทศไทยต้องปรับปรุงตัวเองให้อยู่ในสถานะที่จะสามารถรักษาเอกราชของ
 ชาติไว้ให้มั่นคงและดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ นับว่าเป็นมูลเหตุที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่ทำให้
 จำต้องแก้ไขระเบียบการปกครองครั้งใหญ่ในครั้ง

ปัญหาเกี่ยวกับอังกฤษ

การศึกษาคความสัมพันธ์กับประเทศอังกฤษจะกล่าวถึง เรื่องที่มีผลกระทบถึงฐานะ
 และดินแดนของไทย ซึ่งจะเริ่มตั้งแต่มีการเกี่ยวของกันครั้งแรกเมื่อรัชกาลที่ 1

ในปี พ.ศ. 2428-2429 พม่ายกทัพใหญ่เข้ามาโจมตีประเทศไทยถึง 5 ทาง
 ทั้งทางทิศเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
 มอบหมายให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลมณฑลพายัพไปต่อต้านทัพพม่าทางภาคใต้ กอง-
 ทัพนี้โคยเดินทางไปปฏิบัติภารกิจที่ได้รับมอบหมายพร้อมกับชัยชนะอย่างงดงาม และเมื่อ
 เสร็จศึกพม่าแล้ว กรมพระราชวังบวรฯ ซึ่งเป็นองค์แม่ทัพทรงเห็นว่า ไทน์ ๆ ก็มี
 กองทัพพร้อมอยู่แล้ว สมควรที่จะยกกำลังเข้าปราบปรามหัวเมืองมลายูประเทศราชซึ่ง
 เคยเป็นของประเทศไทยมาก่อน แต่โคยแข็งเมืองขึ้นเมื่อครั้งไทยเสียกรุงศรีอยุธยา จึง
 โคยคิดต่อไปยังพระยาปัตตานี และพระยาไทรบุรีให้คงทนหน้าคนไม่เงินคนไม่ทอง เขามา
 ถวายเหมือนอย่างแต่ก่อน พระยาปัตตานีไม่ยอมอ่อนน้อม กองทัพไทยจึงเข้าโจมตี
 เมืองปัตตานีแตก พระยาไทรบุรีและเจ้าเมืองศรีลังกาญกับเมืองกลันตันเห็นดังนั้นก็ยอม
 สวามิภักดิ์เป็นเมืองขึ้นกับประเทศไทยต่อไป ²⁴

24 คำทรงราชานภาพกับพระยาราชเสนา, เทศาภิบาล. พระนคร: โรงพิมพ์
เจริญธรรม, 2495. หน้า 552-564.

แต่พระยาไทรบุรีเกรงว่าไทยจะแผ่อำนาจไปจนถึง เกาะปีนังซึ่งในขณะนั้นเรียกว่า
 เกาะหมาก เป็นดินแดนส่วนหนึ่งของไทรบุรี (KEDAH) จึงโกลอบเอาเกาะ
 ปีนังไปให้บริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษเขาโดยโคคาเขาปีละ 400 เหยียดหลาย จึง
 ทำให้เกิดปัญหาทางการ เมืองขึ้น เพราะบริษัทนี้เอง เป็นองค์การธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการ
 เมืองมาก เทาที่เป็นมาแล้วโคเป็นเครื่องมือในการยึดครองดินแดนของ ประเทศในแถบ
 นี้ไปแล้วหลายแห่ง โดยเริ่มแรกด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการค้าขายก่อน เมื่อบริษัท
 อีสต์อินเดียโคเขาเกาะปีนังไว้โคแล้ว ก็ยัง เขาเกาะสิงคโปร์ไว้โคด้วย ในขณะ เดียวกัน
 เพื่อใช้เป็นเมืองท่าสำหรับการค้าขายและการเดินเรือ ทั้งนี้อังกฤษเริ่มมีแผนการที่จะ
 เอาประเทศมลายูทั้งหมดเป็นประเทศราชของตนในโอกาสต่อไป 25

เมื่อพระยาไทรบุรีละ เม็ดพระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 เช่นนี้เป็นเวลาที่ไทยกำลังทำสงครามติดพันกับพม่าจึงยังมีโคตรงวากลาวแต่ประการใด

มาในรัชกาลที่ 2 ไทยก็ยังติดพันกับพม่า และครั้งนั้นเจ้าพระยาไทรปะ เง-
 รัน ไทช่วยราชการทัพศึกแข็ง แรงมีบำเหน็จความชอบจึงมีโควากลาว เรื่อง เกาะ
 หมาก... ต่อมาเจ้าพระยาไทรปะ เง รัชชูปการไทยไปเขากับพวกพม่า จึง
 โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) ยกกองทัพลงไปตีเมืองไทร เมื่อปีมะ เสด็จ
 พ.ศ. 2346 เจ้าพระยาไทรสุโขทัยไปอาศัยอังกฤษอยู่ที่เมือง เกาะหมาก ไทยลง
 ไปปกครองรักษาเมืองไทรจึง เกิดการ เกี่ยวข้องกับอังกฤษในทางการ เมืองแต่นั้นมา 26

ปัญหาเรื่อง เมืองไทรบุรีจึง เป็นปัญหาที่ยังค้างอยู่ ไทยยังไม่กล้าลงพอจะ รบ
 กับอังกฤษโค จึงต้องปล่อยให้อังกฤษครอบครอง เกาะปีนังอยู่ต่อไป ส่วนอังกฤษก็เกรง
 ว่าไทยจะแผ่อำนาจลงไปทางโค จึงพยายามหยุดและเหนี่ยวรั้งไทยไว้อย่างเต็มที่ โดย

25 ค่างราชานภาพ, พงศาวดารรัชกาลที่ 5, หน้า 354.

26 ค่างราชานภาพ, ไทยรบพม่าพระนคร: โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, พ.ศ. 2501
 หน้า 670-672.

เฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษของการเมืองไทรบุรีด้วย อังกฤษโคส มร. ยอห์น ครอบเฟ็ค (JOHN CRAWFORD) เขามาเจรจาทำไมตรีทางการค้า และเจรจาเมืองไทรบุรีที่ยังมีเรื่อง เกี่ยวของกันอยู่ แด่ยอห์น ครอบเฟ็ค ไม่ประสบความสำเร็จในการชักชวนไทยให้ประนีประนอมกับประเทศราช หรือทำให้ไทยเปิดการค้ากับประเทศตะวันตก แต่ก็มีส่วนช่วยทำให้ไทยตระหนักถึงอำนาจของตะวันตกและบริษัทอีสต์ อินเดียก็เข้าใจถึงความอ่อนแอของไทย ²⁷

ต่อมาอังกฤษพิพาทกับพม่า เริ่มทำสงครามกันตั้งแต่ปี พ.ศ. 2367 จนถึงทศวรรษที่ 1870 ดังนั้น อังกฤษจึงหลีกเลี่ยงที่จะมีความยุ่งยากกับกรุง เทพ ฯ ในปี พ.ศ. 2368 (รัชกาลที่ 3) อังกฤษโคสทูศุกที่สองมากรุง เทพ ฯ คือ เฮนรี เบอร์นี่ เพื่อขอให้ไทยช่วยเหลือการสงครามกับพม่า และสัญญาจะยกคณะนางศรีให้ไทย ดูเหมือนว่าไทยจะยังไม่แน่ใจว่าอังกฤษจะอยู่ในเอเชียต่อไปอีกนาน ดังนั้นจึงวางตัวเป็นกลางในสงครามครั้งนั้น และยอมตกลงทางการค้ากับอังกฤษเพียงเล็กน้อย เรียกว่าสัญญาเบอร์นี่ มีสาระสำคัญ ดังนี้ ²⁸

- 1 อังกฤษจะเอาตัวเจ้าพระยาไทรบุรีไปไว้เสียที่อื่น มิให้มารบกวนเมืองไทยได้
- 2 อังกฤษจะไม่รบกวนอาณาเขตจากเมืองไทยตกลงไปทางเมืองแปะระและสลิ้งอ
- 3 ทั้งไทยและอังกฤษจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องการภายในของ เมืองตรังกานูซึ่งมาขึ้นต่อไทยในรัชกาลที่ 1
- 4 ไทยยอมให้เรือกำปั่นอังกฤษเข้ามาค้าขายในกรุง เทพ ฯ ด้วยเสียค่าจังกอบตามขนาดปากเรือแทนเสียภาษีอากรสินค้า

²⁷ สุจิตรา วุฒิสถิตย์, เชียงใหม่และการเริ่มต้นนโยบายการปกครองรวมอำนาจที่ศูนย์กลางในสยาม" จดสารโครงการตำรา. ๓ 2, 1 (ก.ย. 17) หน้า 64.

²⁸ ค่างราชานุกาพ, พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 5. หน้า 353-75.

แต่ทางไทยเองก็รู้ว่า บริษัทอีสต์อินดีเอของอังกฤษก็ไม่พร้อมที่จะใช้กำลังทางทหารสนับสนุนผลประโยชน์ทางการค้าของตนในหลายตอนใด ดังนั้นไทยจึงเพิกเฉยต่อข้อสัญญาที่ทำไว้กับเบอร์นี รัชกาลที่ 3 และขุนนางยังคงทำการค้าแบบดั้งเดิมกับ จีน อินเดีย และ เปอร์เซียต่อไป มีการขยายการค้าในอาณาเขตอาณานิคมของอังกฤษ เช่น ฮองกง สิงคโปร์ และชายฝั่งประเทศจีนควย

ในสมัยเดียวกันนี้ บริษัทอีสต์อินดีเอก็ไม่ค่อยสนใจตลาดประ โยชน์ในไทยเท่าใดนัก แม้กิจการของตนในอินเดีย แต่ทางลอนดอนก็ไคสนับสนุนพ่อค้าเอกชนให้เข้ามาในไทย ซึ่งมีผลให้มีการส่ง เซอร์ จอห์น บาวริง เป็นตัวแทนของอังกฤษโดยตรง (ไม่ใช่ตัวแทนของอินเดีย) เข้ามาในปี พ.ศ. 2398 และมีการทำสนธิสัญญาซึ่ง เป็นผลให้มีการเลิกผูกขาดการค้ากันในหมู่ประเทศของ ไทย

ข้อที่ถือว่าวิครวณอธิปไตยของไทยมากที่สุด ในสัญญาฉบับนี้คือ การที่ยอมให้อังกฤษ มี "สิทธิสภาพนอกอาณาเขต" (EXTRA TERRITORIAL RIGHTS) ก็คือยอมให้ชาวอังกฤษ ขึ้นศาลกงสุลแทนศาลไทย และไทยจะเก็บภาษีสินค้าประเภทใด ๆ เกินร้อยละ 3 ไม่นัก

จากสัมพันธภาพกับประเทศอังกฤษ พอสรุปให้เห็นข้อเท็จจริงได้หลายประการ ดังนี้

ประการแรก การที่ประเทศไทยยังไม่สามารถจัดระบบการบริหารราชการแผ่นดินให้มีประสิทธิภาพพอที่จะควบคุมดินแดนของประเทศให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจริง ๆ โดยเฉพาะส่วนที่เป็นประเทศราชยอมเกิดปัญหาทางการ เมืองอันอาจเป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่ข้อพิพาทระหว่างประเทศ และ เป็นการนำมาซึ่ง เหตุการณ์อันอาจลุกลามกว้างขวาง เป็นอันตรายต่ออธิปไตยของไทยได้โดยง่าย นับเป็นเคราะห์ร้ายของไทยเป็นอย่างมาก ที่องค์พระมหากษัตริย์ของไทยในสมัยนั้นได้ทรง เป็นผู้คาดการณ์ไกล และดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างสุขุมกับภีรภาพ เป็นเหตุให้ประเทศไทยรอดพ้นจากความหายนะ และภัยพิบัติทั้งปวงได้

ประการที่สอง อังกฤษได้แสดงท่าทีที่จะขยายอาณาเขตอาณานิคมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่นป้องกันไทยไม่ให้ล่วงไปทางแหลมมลายู และในที่สุดอังกฤษได้ครอบครองแหลมมลายูเสียเอง และเป็นการเชื่อไมไควว่าอังกฤษจะไม่พยายามขยายอาณาเขตเข้ามาในประเทศไทยตามโอกาส

ประการที่สาม ประเทศไทยจำต้องยอมเสียเปรียบทำสัญญากับอังกฤษเพราะขณะนั้นอังกฤษมีอิทธิพลมากและไทยยังไม่สามารถปรับปรุงตัวเองให้เจริญพอที่จะเจรจากับอังกฤษอย่างเท่าเทียมกันได้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าประเทศไทยจะได้เจรจากับอังกฤษเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่เคยขัดแย้งกันจนเรียบร้อยแล้ว ก็มีใชว่าจะสิ้นสุดการ เพราะเหตุการณ์อาจเปลี่ยนแปลงได้ทุกขณะ และในโอกาสหน้าอาจจะมีปัญหาภายในอันเกิดจากระบบการจัดการปกครองของไทยเกิดขึ้นก็ได้ ทั้งนี้เพราะเหตุว่า เมื่ออังกฤษได้ครอบครองพม่าและมลายูแล้ว อังกฤษก็จัดการพัฒนาดินแดนเหล่านั้นให้กว้างขวางกว่าเดิมอีกเป็นอันมาก นานไป สอดแทรกระหว่างอารยธรรมของไทยกับดินแดนใกล้เคียงก็จะเห็นชัดขึ้น ฉะนั้นการจัดการปรับปรุงการปกครองบ้านเมืองให้ดีขึ้นจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะถ้าปล่อยให้โอกาสสายเกินกว่าจะแก้ไขได้

ปัญหาเกี่ยวกับฝรั่งเศส

ฝรั่งเศสเริ่มเข้ามามีอิทธิพลเหนือดินแดนทางแหลมอินโดจีน โดยเริ่มยึดครองเมืองไซงอน เมื่อ พ.ศ. 2402 เริ่มควยฝรั่งเศสเข้าไปเจรจากับกษัตริย์ญวน แต่ญวนไม่ยอมเจรจากับฝรั่งเศสจึงใช้เรือรบโจมตี ผลที่สุดญวนแพ้อภัยให้ฝรั่งเศสครอบครอง ฝรั่งเศสจึงมีเมืองขึ้นติดต่อกับเขตแดนของประเทศเขมรกับลาวซึ่งเป็นพระราชของไทย ฝรั่งเศสบังคับให้เขมรทำสัญญายอมเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส แล้วแจ้งไทยว่าเขมรเคยเป็นเมืองขึ้นของญวน เมื่อฝรั่งเศสได้ญวนไว้ในอำนาจแล้วก็ถือว่าเขมรเป็นของฝรั่งเศสควย ไทยก็จำต้องยอมให้ฝรั่งเศสเข้าครอบครองเขมรโดยผลการต่อมา พ.ศ. 2406 ฝรั่งเศสขอเจรจาประนีประนอมในเรื่องนี้โดยทำสัญญากับใหม่ โดยไทยยอมถอนตัวออกจากเขมร ทั้งนี้เพื่อบรรเทาความรุนแรงของสถานการณ์ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าไทยเสียเปรียบฝรั่งเศสมาก

อย่างไรก็ตาม เมื่อจัดการเรื่องดินแดนกับไทยแล้ว ฝรั่งเศสหันไปรุกรานญวน ส่วนที่เหลือออกไป เพราะฝรั่งเศสถูกอังกฤษขับไล่ออกจากอินเดียนและพม่า จึงพยายาม ยึดเอาดินแดนในแหลมอินโดจีนชกเซย

ฝรั่งเศสยึดโคญวนเหนือ (ตั้งเกี้ยว) และญวนกลางในปี พ.ศ. 2402 และพ.ศ. 2422 ตามลำดับ เป็นอันหมดสิ้นดินแดนญวน เขตแดนจึงมาขึ้นกับประเทศลาวเหนือลาวใต้ซึ่ง เป็นประเทศราชของไทยโดยตลอดทางทิศตะวันออก

พ.ศ. 2429 ฝรั่งเศสขอตั้งกงสุลที่นครหลวงพระบางซึ่งไทยก็ยินยอม

พ.ศ. 2430 พวกฮอลันดาเมืองหลวงพระบาง ไทยทำการปราบจนแตกพาราญ สงบ ฝรั่งเศสถือโอกาสยึดความสืบสองจุไทยและหัวพันทั้งห้าทั้งหกไว้ อ้างว่าเพื่อคอยปราบปรามฮอลันดา

ในส่วนที่เกี่ยวกับประเทศฝรั่งเศส โดยมีเจตนาที่จะขยายอำนาจปกครองโดย เข้ายึดครองดินแดนต่าง ๆ โดยพยายามใช้ความโศกเศร้าในค่าน้ำกำลังอาวุธที่เห็นอกว่า และทันสมัยกว่า และเขาแทรกซึมมาในประเทศไทย โดยถือโอกาสที่ไทยยังไม่มี การปกครองที่จะสอดส่อง รักษาอาณาเขตอย่างมีประสิทธิภาพได้ โดยฝรั่งเศสใช้วิธีซึ่ง เรียกว่า "PUNITIVE EXPEDITION"³¹ ก็คืออาศัยปัญหาเรื่องชายแดนของไทยที่ยังไม่ได้ กำหนดคแนอน เมื่อฝรั่งเศสโคญวนแล้ว โคตั้งเจ้าหน้าที่สำรวจพลาเมืองและเขตแดนว่ามีอาณาเขตที่แน่นอนเพียงใด และเนื่องจากเขตแดนไทยในแถบนี้ไม่ได้กำหนดไว้อย่างแน่นอนฝ่ายสำรวจจึงผนวกดินแดนไทยเข้าไปมากขึ้นทุกที และราษฎรก็ต้องยอมเป็น พลาเมืองของเมืองขึ้นฝรั่งเศส เพื่อความสะดวกในการทำมาหากิน ประกอบกับความไม่ เข่าใจของประชาชนเหล่านั้นว่าคนมีความผูกพันกับรัฐบาลไทยอย่างไร ฝรั่งเศสจึงรวบรวมเอาประชาชนเหล่านั้นเสีย

³⁰ ไม้พาดการ, กรม, ประเทศไทย: เรื่องการเสียดินแดนแก่ฝรั่งเศส. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2483. หน้า 199-200.

³¹ จักรกฤษณ์ นรินทรกุลการ, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับประเทศไทย. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2506. หน้า 55.

เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ หัวเมืองชายแดนเหล่านี้เคยขึ้นกับประเทศใกล้เคียง
กลับไปกลับมาหลายครั้งจนเป็นที่เรียกกันว่า สองฝ่ายพามาง สามฝ่ายพามาง ตามแต่ใคร
มีอำนาจที่ยอมขึ้นกับเมืองนั้น เมื่อฝรั่งเศสมีอำนาจ และมีเจ้าหน้าที่ปกครองใกล้ชิดกว่า
ก็ยอมเอาเมืองไปทางฝรั่งเศสมากกว่า 32

นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังใช้การโฆษณาชวนเชื่อให้ประชาชนตามชายแดนซึ่งไร้อำนาจ
ศึกษาให้เกลียดชังรัฐบาลไทย เมื่อทำการรุกรานด้วยกำลังในภายหลังจึงปราศจากการ
ต่อต้าน 33

ปัญหาดังกล่าว เป็นปัญหาที่ไทยแก้ไขไม่ได้ในขณะนั้น เพราะไทยยังล่าช้าทั้งใน
ด้านความเจริญของบ้านเมือง และการจัดระเบียบการบริหารราชการอย่างมาก จึงไม่
ส่งกำลังเข้าไปแก้ไขวิกฤตการณ์ได้ทันเวลา และไม่สามารถจูงใจให้ประชาชนเหล่านั้น
เกิดความรักชาติไทยได้

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสไม่ตั้งอยู่บนรากฐานที่ดี เพราะ
ฝรั่งเศสมีความต้องการไม่รู้จักพอ แม้ว่าไทยจะสละดินแดนในภูมิภาคแล้ว ฝรั่งเศสก็ยัง
พยายามแทรกซึมตามจุดอ่อนทางชายแดนไทยอยู่เสมอ ปัญหาเกี่ยวกับฝรั่งเศสจึงเป็นปัญหา
เรื้อรังที่ไทยเราจำต้องออกหนอยอมเสียเปรียบ ควบคู่การประคองตัวมิให้ถูกรุกรานโดยตรง
และเพื่อรักษาเอกราชของชาติไว้เป็นสำคัญ

อนึ่ง เมื่อฝรั่งเศสได้กินแดนแถบนี้ไว้ได้ในครอบครองแล้ว ฝรั่งเศสก็วาง
ระเบียบการปกครองขึ้นใหม่ตามแบบตะวันตก ฉะนั้น ถ้าไทยไม่รีบจัดการปรับปรุงระบบการ
ปกครองของตนเองให้ดีขึ้น ก็จะทำให้เห็นความอ่อนแอและล่าช้าโดยเด่นชัดเมื่อ
เปรียบเทียบกับเมืองขึ้นของฝรั่งเศส อันเป็นการวางแกลล่อที่ จะสามารถรุกรานได้

32 ค่างงราชานุกาพกับราชเสนา, op.cit., หน้า 99-100.

33 ibid.,

อิทธิพลทางการเมืองของประเทศตะวันตกที่ไหลลวามานี้ เป็นมูลเหตุสำคัญ
 ส่วนหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการปฏิรูปการ
 ปกครองประเทศใหม่ระ เียบยแบบแผนริคกมและมีประสิทธิภาพมากขึ้น อันเป็นการ
 เสริมสร้างพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ให้มั่นคงแข็งแรงขึ้น ซึ่ง เป็นปัจจัย
 สำคัญขององค์พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 5 ในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในอัน
 ที่จะพัฒนาประเทศให้รอดพ้นจากภัยของลัทธิจักรวรรดินิยมใด การปฏิรูปการปกครอง
 ประเทศจะกล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป